

ZAKONITOSTI PSIHIČKOG RAZVOJA, PERIODIZACIJA RAZVOJA I RAZVOJ U DETINJSTVU

psiholog van. prof. dr Ana Vesković

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu;

1

Nakon čitanja ovog poglavlja moći ćete da:

- ✓ Zakonitosti psihičkog razvoja;
- ✓ Kritični periodi razvoja;
- ✓ Pojam gotovosti za učenje,
- ✓ Pojam zrelosti;
- ✓ Pitanje individualnih razlika;
- ✓ Periodizacija razvoja;
- ✓ Karakteristike razvoja u ranom detinjstvu;
- ✓ Karakteristike razvoja u srednjem detinjstvu;
- ✓ Karakteristike razvoja u poznom detinjstvu;

2

Zakonnosti psihičkog razvoja

- ✓ (Ne)posredna uzajamna, dvosmerna povezanost između fizičkog i psihičkog razvoja.
- ✓ Konstatnost razvojnog reda.
- ✓ Intermitentnost.
- ✓ Ireverzibilne.
- ✓ Kvantitativne, već su i kvalitativne.
- ✓ Alternativnost
- ✓ Diskontinuitet
- ✓ Progresivne i regresivne.

3

Zakonnosti psihičkog razvoja

U motornom razvoju javljaju se i sledeće pravilnosti:

- ✓ Dete najpre ostvaruje koordinaciju i kontrolu velikih mišića pa tek kasnije, postupno ovladava kontrolom malih mišića, finijih pokreta.
- ✓ Pri savlađivanju motornih navika i veština javlja se tendencija ka sve većoj ekonomičnosti mišićnog napora.

4

Zakovitosti psihičkog razvoja

- ✓ Proksimodistalni pravac razvoja znači da razvoj (osetljivosti, pokretljivosti, koordinacije) ide od bližih delova kičmenom stubu ka udaljenijim - distalnim delovima tela.
- ✓ Cefalokaudalni pravac razvoja manifestuje se u pravilnosti po kojoj razvoj osetljivosti, pokretljivosti i koordinacije pokreta napreduje od glave prema nogama.

5

Zakovitosti psihičkog razvoja

- ✓ Sa uzrastom se javlja funkcionalna asimetrija organa, prelaz od bilateralnog ka unilateralnom korišćenju organa.
- ✓ Na razvoj u celini i razvoj pojedinih funkcija deluje princip stadijalnosti. Razvoj prolazi kroz kvalitativno različite razvojne faze u interakciji sa detetom mora se o tome voditi računa.

6

Zakovitosti psihičkog razvoja

- ✓ U okviru razvoja pojedinog deteta postoje velike razlike u brzini razvoja pojedinih funkcija i sposobnosti heterohronija.
- ✓ Od ranog uzrasta dete je vrlo aktivan činilac sopstvenog razvoja. U izboru aktivnosti ono je i selektivno - od svih mogućnosti uticaja iz okoline ono je veoma prijemčivo za neke.

7

Kritični periodi razvoja i gotovost za učenje

- ✓ **Kritični period** predstavlja optimalni raspon vremena u kome mora doći do međusobnog uticaja naslednih struktura i okoline – mora doći do odgovarajuće aktivnosti bioloških struktura pod uticajem povoljnih stimulusa iz sredine.
- ✓ Pojam **gotovosti za učenje** kojim se označava status psihičkog razvoja deteta. Gotovost znači da je dete u stanju da sa uspehom savlada veštinu ili znanje, kao i da je to najpovoljnije vreme za njegovo savladavanje.

8

Pojam zrelosti

1. Zrelost kao najsavršeniji oblik ponašanja;
2. Relativna zrelost;
3. Biološka zrelost organizma;
4. Zrelost kao pripremljenost ili gotovost;
5. Zrelost kao status odraslog;
6. Zrelost ličnosti.

9

Pitanje individualnih razlika

- ✓ I nasleđe i sredina neophodni su za razvoj svake psihičke funkcije. Osim što uvek deluju zajedno, ova dva faktora razvoja i uzajamno utiču jedan na drugog.
- ✓ Upravo to je ključno značenje pojma interakcije i osnovna teza interakcionizma. Prihvatajući interakcionističko stanovište, razvojni psiholozi nastoje da reše dva (povezana) problema:
 - (1) odrediti relativni doprinos nasleđa i sredine u razvoju različitih psihičkih funkcija i ponašanja, i
 - (2) otkriti u kakvom su međudejstvu nasleđe i sredina pri oblikovanju razvoja deteta.

10

Psihički razvoj u ontogenezi podeljen je na sledeće uzrasne periode:

- ✓ Prenatalni period (od začeća do rođenja);
- ✓ Novorođenče (prvi mesec nakon rođenja);
- ✓ Odojče (od prvog meseca do kraja prve godine);
- ✓ Prvo detinjstvo (do 2-3. godine);
- ✓ **Rano detinjstvo (do 6-7. godine);**
- ✓ **Srednje detinjstvo (do 9. godine);**
- ✓ **Pozno detinjstvo (do 12. godine);**
- ✓ **Rana adolescencija (do 16. godine);**
- ✓ Srednja adolescencija (do 21. godine);
- ✓ Pozna adolescencija ili rana zrelost (do 25. godine);
- ✓ Srednja zrelost (do 50. godine);
- ✓ Pozna zrelost (do 65. godine);
- ✓ Predstaračko doba (do 70. godine);
- ✓ Starost (od 71. godine)

11

Detinjstvo

Period koji traje od rođenja do adolescencije.

- ✓ Može se podeliti na tri potfaze:
 - ✓ **najranije detinjstvo** (od rođenja do 2. godine) karakteriše pojava i razvoj emocija, kognitivnih, motoričkih veština;
 - ✓ **rano detinjstvo** (od 2. do 6. godine) kada roditelji i vršnjaci postaju važni izvori informacija na osnovu kojih deca procenjuju svoju kompetentnost, ali deca u ovom periodu ne opažaju tačno svoje sposobnosti;
 - ✓ **srednje detinjstvo** (od 6. do 11. godine) je period kada dete uči da razlikuje uloženi napor od sposobnosti, a roditelj i vršnjaci su još uvek značajni izvori informacija o kompetentnosti.

12

Rano detinjstvo

- ✓ **Rano detinjstvo** - od 3 do 6 godine (ili do nicanja prvih stalnih zuba);
- ✓ Uvećanje igrovne aktivnosti, ekspanzija razvoja simboličkih funkcija i imaginacije i intuitivnog mišljenja;
- Ekspanzija razvoja simboličkih funkcija i imaginacije i intuitivnog mišljenja.
- Razvija se govor, formiraju predstave.

13

Rano detinjstvo

Razvojni psiholozi u ranom detinjstvu posebno izučavaju:

- ✓ odlike telesnog razvoja,
- ✓ odlike motornog razvoja,
- ✓ kognitivni razvoj,
- ✓ razvoj čulne osetljivosti i opažanja,
- ✓ razvoj učenja i pamćenja,
- ✓ razvoj inteligencije,
- ✓ emocionalni i socijalni razvoj
- ✓ razvoj ličnosti.

14

Rano detinjstvo

Telesni razvoj

- ✓ Rast je umeren a pojedini delovi tela rastu različitiom brzinom;
- ✓ Pred kraj ovog stajjuma mlečne zube počinju da zamenjuju stalni;
- ✓ Na ranijim uzrastima preovlađuje dimenzija glave nad trupom, a trupa nad ekstremitetima.
- ✓ Sledi dinamika rasta, koji uzrokuje intenzivniji rast od periferije ka centru.

15

Rano detinjstvo

Motorni razvoj

- ✓ U četvrtoj godini dete može da hoda po pravoj liniji, vozi tricikl, u trku šutira loptu, preskače prepreku širine 20 cm.
- ✓ Poskakivanje i preskakanje predstavlja dva oblika skakanja, koja deca često izvode u dečjim igrama i plesovima.
- ✓ U periodu 4-5 godina dete može da u trčanju menja pravac, ovladava stajanjem na prstima, da skakuće na jednoj nozi. U 5-6 godini u skoku hvata loptu i precizno je baca, vozi bicikl.
- ✓ Fina motorike u ranom detinjstvu: praćenje detetovih veština u oblačenju: u 4 godini oblači se uz pomaganje, ima teškoće u zakopčavanju dugmadi;
- ✓ U 6-7 godini oblači se i obuva samo, zakopčava dugmad i vezuje pertle.

Kognitivni razvoj u ranom detinjstvu

- ✓ **Razvoj čulne osetljivosti** – oštrina vida raste do 14 godine;
- ✓ Od 3-7 godina deca sve više uviđaju odnose veličine;
- ✓ Proces opažanja treba posmatrati kao socijalno usmerenu i socijalno posredovanu aktivnost.
- ✓ U toku školovanja dalje se razvijaju sposobnosti opažanja;

17

Kognitivni razvoj u ranom detinjstvu

Razvoj pamćenja

- ✓ Dete od 3-4 godine ponavlja četiri broja ili rečenice od šest reči;
- ✓ Dete od 5 godina ponavlja niz od pet brojeva ili rečenicu od osam reči.
- ✓ Na uzrastu 4-5 godine počinje razvoj namernog zapamćivanja i sećanja. U 7. godini namerno pamćenje i sećanje imaju svoj cilj i razvijenije tehnike zapamćivanja;

18

Pijaževa teorija intelektualnog razvoja dece

- ✓ **Senzomotorni stadijum (0-2)**
- ✓ **Preoperacioni stadijum (2-7)**
- ✓ **Stadijum konkretnih operacija (7-11)**
- ✓ **Stadijum fomalnih operacija (11+)**

- ✓ **Asimilacija**
- ✓ **Procesi uravnotežavanja**

19

Kognitivni razvoj - preoperacioni stadijum (od 2 g - 7 g)

- ✓ Preoperacioni stadijum je priprema za konkretne operacije.
- ✓ Pojava **simboličke funkcije** koja pored jezika uključuje mentalne predstave, **odloženo podražavanje** - označava razvoj novog stadijuma na kome dete koristi simbole i nije više ograničeno na radnju.
- ✓ **Odložena imitacija – ključna za učenje motornih veština!**
- ✓ Razvija se **govor, formiraju predstave, dolazi do "interiorizacije" radnje.**
- ✓ Intuitivnim mišljenjem dominiraju perceptivna iskustva.
- ✓ **Dominira egocentrizam**

20

Karakteristike predoperacionog mišljenja

- ✓ Dominacija želja,
- ✓ Zavisnost od opažajnog iskustva,
- ✓ Korišćenje vlastitog gledišta (egocentrizam),
- ✓ U mišljenju (objašnjavanju) **ne** koristi indukciju (od pojedinačnog ka opštem) i dedukciju (od opšteg ka pojedinačnom) –
- ✓ u mišljenju **dominira transdukcija**: od pojedinačnog ka pojedinačnom, zbog čega izostaje pravo objašnjenje pojave.

21

Socijalni razvoj u ranom detinjstvu

Socijalna komunikacija - se javlja pri kraju predškolskog uzrasta. I za nju je karakteristična velika dečja radoznalost ali se ovoga puta pitanja dece odnose na socijalne pojave, na svet ljudi i njihovih odnosa, prava, dužnosti i obaveza.

22

Socijalni razvoj u ranom detinjstvu

Dečje predstave o drugima

- ✓ Do sedme godine dominiraju spoljašnje odlike, odnosno spoljašnja tačka gledanja - kako nas drugi opisuju;
- ✓ Petogodišnjaci najveći značaj pridaju situaciji.

Drugovi i druženje

- ✓ Od pete do sedme godine drug je onaj sa kojim se dete igra, češće viđa, koji blizu stanuje, iz istog je razreda, sa kojim deli slatkiše;
- ✓ Veze lako nastaju i lako se prekidaju.

23

Socijalni razvoj u ranom detinjstvu

Odnos prema autoritetu

- ✓ Deca mlađeg uzrasta uglavnom nisu svesna uloge autoriteta. Zatim dolazi stadijum potčinjavanja autoritetu.
- ✓ Na starijem uzrastu javlja se kompleksnije razmišljanje o autoritetu i dobrovoljnom sarađivanju.
- ✓ Počev od 5-6 godine deca smatraju da ličnost koja se služi autoritetom ima nesporno pravo (nadmoćnost po položaju, fizička snaga).

24

Socijalni razvoj u ranom detinjstvu

Razvoj polnog identiteta

- ✓ Pravo poimanje polnih razlika započinje sa 5-6 godina. Zapaženo je da deca veoma rano znaju o socijalnim očekivanjima u odnosu na određeni pol.
- ✓ Formiraju se stavovi o polnim stereotipijama:

**Međutim, suštinsko shvatanje muških i ženskih crta dolazi tek kasnije.

25

Razvoj emocija u ranom detinjstvu

- ✓ U četvrtoj godini pojavljuju se emocije stida, zavisti, ponosa i prva estetska osećanja.
- ✓ Prepoznaje svoje emocije ljubavi, sreće, besa, razočarenja.

26

Izražavnje emocija u ranom detinjstvu

- ✓ Deca ovog uzrasta moraju takođe da nauče, gde i kada je primereno svoje emocije izražavati.
- ✓ Detetovo razumevanje socijalnih pravila emocionalnog izražavanja protiče u dva razvojna stupnja.

27

Oblici razvoja temperamenta u ranom detinjstvu

- ✓ Povećava se prilagodljivost i istrajnost, a u padu su negativna raspoloženja i nivoi aktivnosti deteta.
- ✓ Na osnovu nalaza longitudinalne studije od treće godine do rane odraslosti klasifikovali su decu u pet homogenih tipova temperamenta:

(1) Dobro prilagođen

(2) Tip temperamenta sa slabom kontrolom

28

Odlike razvoja temperamenta u ranom detinjstvu

- (3) Zatvoreni tip temperamenta
- (4) Samosvesni tip temperamenta
- (5) Uzdržani tip temperamenta: kombinacija osobina dobro prilagođenog i zatvorenog tipa temperamenta - uzdržani u socijalnim kontaktima i pri suočavanju sa novim situacijama.

29

Karakteristike dečije igre u ranom detinjstvu

- ✓ Igra je aktivnost koja najpotpunije ostvaruje psihofizički razvoj deteta.
- ✓ Igra se po svojim osobenostima razlikuje od svih ostalih aktivnosti. Ona proizilazi iz unutrašnje potrebe deteta - odlikuje je spontana, slobodna i originalna aktivnost deteta.

30

Oblici igre

Sa razvojnim uzrastom se menjaju razvojni oblici igre. Odlike funkcionalne igre su:

- ✓ u 4 godine počinje stvaralačka igra i igra u grupi od 2-3 dece;
- ✓ u 5 godini dete privlači građenje i oblikovanje i igra van kuće;
- ✓ u periodu 6 - 8 godine preovlađuju stvaralačke igre i igre s pravilima, sportske igre, receptivne i izvođačke igre.

31

Samopercepcija u ranom detinjstvu

- ✓ Smaopercepcija fizičke kompetetnosti deluje na motivaciju
- ✓ Informacije i izvori procene se menjaju
- ✓ Dominira usmerenost na informacije koje potiču od roditelja, od publike i ishoda igre
- ✓ Samopercepcija je povezana sa težinom zadatka: dominiraju egocentrizam i samoreferentni kriterijumi za procenu težine zadatka - zadatak je težak ako je detetu lično težak da ga ispuni;

32

Srednje i pozno detinjstvo

- ✓ U srednjem (približno do 8 god) i poznom detinjstvu (do 10 godne za devojke i do 12 god za dečake) telesni razvoj se usporava.
- ✓ Dete napreduje i povećava mišićnu snagu i motornu spretnost, razvoja spretnost sitnih mišića.
- ✓ Dečje mišljenje u tom periodu postaje logično, a povezano je sa opažanjem konkretnih stvari, događaja i pojava.
- ✓ Istovremeno tada opada egocentrizam. Dete se sve više zanima za društveno osmišljene aktivnosti;
- ✓ Vršnjaci, pored odraslih, postepeno zauzimaju centralnu ulogu u dečjem životu, dijadna i trijadna prijateljstva postaju trajnija.

33

Srednje i pozno detinjstvo

- ✓ Postoje polne razlike u povećanju visine i težine. Kod devojčica predpubertet počinje oko dve godine ranije;
- ✓ Na uzrastu 6-7 godine svi fiziološki sistemi i organi još rastu i diferenciraju se - a to znači da su morfološki i funkcionalno nezreli.
- ✓ Sa polaskom u školu, kod većine dece formirani su mehanizmi koji omogućavaju organizovanje sistema pažnje i opažanja, sa mogućnošću njihove voljne kontrole u zavisnosti od shvatanja značaja zadatka koji se obavlja.
- ✓ Značajno raste uloga verbalnog mišljenja.

34

Srednje i pozno detinjstvo

Kognitivni razvoj

Osnovni saznajni procesi su:

- ✓ opažanje (percepcija),
- ✓ pažnja,
- ✓ učenje,
- ✓ pamćenje,
- ✓ imaginacija,
- ✓ govor,
- ✓ mišljenje,
- ✓ rešavanje problema.

35

Srednje i pozno detinjstvo

Odlike opažanja u srednjem i poznom detinjstvu

- ✓ Šta je pažnja?
- ✓ Sa polaskom u školu deca uglavnom nemaju izgrađen kriterijum izbora bitnih perceptivnih elemenata, još se ne usredsređuju na ona obeležja koja daju najveću informaciju.
- ✓ Proces opažanja kod dece ovog uzrasta tek treba da se usavršava.

36

Srednje i pozno detinjstvo

Na pojavu i trajanje pažnje uticu dve grupe činilaca:

- ✓ osobine draži (velicina, intenzitet, kretanje, istaknutost u opažajnom polju i sl.) = **nenamerna ili spontana pažnja**.
- ✓ drugu grupu čine unutrašnji faktori (potrebe, interesi, postavljeni zadatak). Pažnja koja je aktivirana unutrašnjim faktorima obicno se naziva **namerna ili voljna pažnja**.

Karakteristike pažnje

- ✓ **Obim pažnje** se ogleda u broju elemenata koji istovremeno mogu biti u fokusu pažnje u radnoj memoriji (7 ± 2).
- ✓ **Intenzitet** pažnje se ogleda u stepenu usredsredenosti, koncentrisanosti svesti na određeni sadržaj.
- ✓ **Trajanje** pažnje je ograniceno i javlja se fluktuacija pažnje, spontano pomeranje.

37

Srednje i pozno detinjstvo

Na mladim uzrastima dominira spontana pažnja.

Sa uzrastom ova forma pažnje postaje složenija i izaziva reakcije koje su usmerene na potpunije upoznavanje okoline: reakcije orijentacije i istraživanja. Tokom socijalizacije dolazi do razvoja **voljne pažnje**.

38

Srednje i pozno detinjstvo

Načela razvoja pažnje

1. Od pasivne ka aktivnoj, namernoj;
2. Od nesistematskog ka sistematskom traganju;
3. Od široke usmerenosti pažnje ka selektivnom izboru informacija;
4. Ignorisanje nebitnih informacija.

39

Srednje i pozno detinjstvo

Razvoj mišljenja

Deca u srednjem i poznom detinjstvu su prema Pijažeovoj teoriji kognitivnog razvoja na razvojnom stadijumu konkretno operacionog mišljenja.

Pod **operacijom** se podrazumevaju različiti oblici mentalnih radnji pomoću kojih deca rešavaju probleme i donose zaključke.

Konkretno operacije operišu predstavama (opažajima i akcijama prenetim na unutrašnji plan – internalizovanim).

Egocentrizam u mišljenju se gubi – dete može da razume tuđe perspektive koje mogu da se razlikuju od njegove perspektive.

40

Kognitivni razvoj - stadijum konkretnih operacija (7 - 11 g)

Deca stiču sposobnost da predstave transformaciju (žetoni).
Sposobnost da gledaju druge i da reaguju u skladu sa razvojem igre.

Na primer, 7 godišnjaci ne mogu da razumeju kako njihova igra utiče na igru celog tima ili kako utiče dodaljivajne penala zbog nesporskog ponašanja.

41

Srednje i pozno detinjstvo

Konzervacija - oko 7. godine - je sposobnost sređivanja i grupisanja objekata prema uređenim razlikama koje postoje između njih.

Pojmovi konzervacije su indikatori reverzibilnosti operativnog mišljenja;

Ipak većina dece razume samo pojmove koji su opažajno prisutni.

42

Srednje i pozno detinjstvo: pamćenje

Na predškolskom uzrastu i na samom početku školovanja dečje pamćenje **pretežno spontano (nenamerno)**.

Druga odlika pamćenja dece ovog perioda je da je ono više **opažajno-prakticno, opažajno-predstavno** - nego verbalno.

Sa polaskom u školu, stiču se preduslovi za:

- ✓ za sve učestalije namerno, voljno pamćenje;
- ✓ da verbalno pamćenje postane dominantnije od opažajno-prakticnog pamćenja.

43

Srednje i pozno detinjstvo: socijalni odosi

- ✓ Između 6-12 godina deca pocinju da shvataju da okolina sudi po njihovom ponašanju.
- ✓ Počinju da vrše socijalna poređenja i otkrivaju razlike i slicnosti.
- ✓ Postepeno, opisivanje sebe prelazi sa spoljašnjih svojstava na psihološka: osećanja i misli.

Drugovi i druženje:

- ✓ Između 8 i 11 godine drugovi se pomažu, dele iste interese, a uslov za prijateljstvo je uzajamno poverenje.

44

Srednje i pozno detinjstvo: socijalni odosi

Odnos prema autoritetu

- ✓ Oko 8. godine počinju da se razvijaju odnosi uzajamnosti. Osoba koja koristi autoritet zaslužuje poslušnost deteta ukoliko mu pomaže i pomagace ubuduće.
- ✓ U 9. godini deca smatraju da potčinjavanje autoritetu sleduje dobrovoljno, jer odnose shvataju kao saradnju.
- ✓ U 11-12 godini nivo rasudivanja je još složeniji: autoritet je opravdano koristiti u cilju saradnje i samo saglasno sa onima koji se potčinjavaju.

45

Samopercepcija u ranom detinjstvu

- ✓ Ključni izvori samoprocene kompetetnosti su u poređenju sa drugom decom: objektivniji su u proceni i koriste normativne kriterijume - zadatak je težak ako je težak i drugoj deci i ako zahteva razvijenije sposobnosti;
- ✓ Veruju da ulaganjem napora mogu da usavrše izvođenje ali veruju da je uloženi napor uzrok sposobnosti;

46

Razvoj motivacije u ranom detinjstvu

- ✓ **Teorija kompetencijske motivacije:** ovladavanje sportskim zadacima se može predvideti na osnovu percepcijim sposobnosti i samokontrole nad aktivnostima (deluje na zadržavanje ili odustajanje od sporta);
- ✓ Mladi sportisti često imaju visoko mišljenje o svojim sposobnostima i o mogućnosti kontrole nad zadatkom;

- ✓ **Teorija ciljne usmerenosti:** šta znači biti uspešan u sportu?
- ✓ usmerenost na učenje i napredovanje i
- ✓ usmerenost na postizanje rezultata;